

MAGYARSZERDAHELY

értékei

Európai Unió
Európai Mezőgazdasági
Vidékfejlesztési Alap

A vidéki térségekbe beruházó Európa

Innovatív Dél-Zala
Vidékfejlesztési Egyesület

Európai Unió
Európai Mezőgazdasági
Vidékfejlesztési Alap

A vidéki térségekbe beruházó Európa

MAGYARSZERDAHELY

értékei

ÍRTA ÉS ÖSSZEÁLLÍTOTTA:

Gyanó Szilvia *néprajzkutató*

Kunics Zsuzsanna *történész*

Mikó-Baráth Franciska *történész*

Dr. Száraz Csilla *régész*

THÚRY GYÖRGY MÚZEUM

Kelta és római kori temető a magyarszerdahelyi Homoki-dűlőben

KÉSŐ VASKOR – KELTÁK MAGYARSZERDAHELYEN (Kr. e. 3. század)

Magyarszerdahely területén 9 régészeti lelőhelyet tartanak nyilván: Magyarszerdahely – Pajtakaré, Magyarszerdahely – Nagyégés, Magyarszerdahely – Hosszú-sziget, Magyarszerdahely – Hoszszú-árok, Magyarszerdahely – Homoki-dűlő, Magyarszerdahely – Hamuszín-major, Magyarszerdahely – Csere-föld-Pajtakarék, Magyarszerdahely – Berekfás, Magyarszerdahely – Kisszerdahelyi-dűlő.

Ezek közül országosan is kiemelkedik a Magyarszerdahely – Homoki-dűlő lelőhely, az a kelta és római kori temető részlet, amelyet Horváth László régész tárt fel és tett közzé a Zalai Gyűjtemény 14. kötetében.

Magyarszerdahely községtől nyugatra, a Nagykanizsáról Zalaegerszegre vezető műút magyarszerdahelyi elágazójától nyugatra 1927-ben homokbányát nyitott a terület egykori tulajdonosa, Németh Károly. A homokbánya egy kelta és egy római temető területén létesült.

Régészeti leletek az 1930-as évektől kezdve kerültek elő. 1935-ben Gyutay István, volt magyarszerdahelyi jegyző egy szép kidolgozású római sírkövet ajándékozott a Magyar Nemzeti Múzeumnak, majd 1936-ban és 1937-ben újabb, kelta sírokból származó leleteket gyűjtött össze a homokbánya területéről.

A lelőhelyen 1971. július 12-13-án végzett leletmentést Horváth László régész, a kanizsai múzeum későbbi igazgatója. A feltárás alkalmával 22 sír látott napvilágot. A következő években már tervásatás keretében történt a temető további részeinek feltárása. 1972. július 3. és 14. között 9 sír, míg 1973. július 2. és 14. között újabb 16 sír került elő. A feltáró munkát 1975. július 1. és 10. között fejezték be.

A négy év alatt összesen mintegy 3800 m² területet vizsgáltak át. A feltárt 62 sír közül 28 sír kelta, 34 sír pedig római volt. Ezen kívül két, a kelta temetőhöz tartozó, hamvasztóhelyet is találtak, valamint néhány kora rézkori, késő bronzkori, kora vaskori települési objektum is előkerült.

A hamvasztásos sírok kivétel nélkül szóorthamvas temetkezéseket tartalmaztak. A sírgödörök alakja a legtöbb esetben szabályos, lekerekített sarkú téglalap, szabályos négyzet, szabályos kör alakú volt.

A szóorthamvas sírok átlagos hosszúsága 100 cm körüli, szélessége 60-70 cm körüli átlagot mutatott.

A szóorthamvas sírok között a temetkezési mód tekintetében két típust különböztethetünk meg:

1. A máglyán átégett csontszilánkokat minden gondosabb elrendezés nélkül, szórtan találjuk a sírgödörben. Ekkor mindig a sírba került máglyadarabokkal (másodlagosan égett edények töredékei, átégett, megolvadt felületű fémmellékletek, faszénszilánkok) együtt fordultak elő a megégett csontszilánkok.

2. A szóorthamvas sírok másik típusánál a máglyán átégett csontszilánkokat gondosan egy kupacba rakták a sírgödörbe. A temető szóorthamvas sírjainak megközelítően 55%-a tartozott ebbe a típusba. Ezekben a sírokból szinte kivétel nélkül 1-4 edénymellékletet, több mint a felében az ételmellékletet is (sertés vagy tyúk csontjai, vagy mindkét állat csontjai) megtalálták.

A kelta sírok jelölésére közvetlen és közvetett adatokat is talált a feltáró. Az egyik sír feltárásánál facölöpre utaló nyomot figyeltek meg a sírgödör közepén. Közvetett bizonyítékul pedig az szolgált, hogy a római sírok egyetlenegy esetben sem bolygatták meg a kelta sírokat, vagyis valamilyen formában még a római korban is megfigyelhetők voltak a kelta sírok. Horváth László szerint a római korban is meglévő kelta jelölést inkább kisebb sírhalmok formájában kell elképzelnünk, mivel valószínűtlen, hogy a facölöpök kb. 200 évig – a kelta temető használatának vége és a római temető használatának kezdete közötti idő – bolygatatlanul álltak volna. A kis méretű sírhalmokra abból következtetett a feltáró, hogy a kelta sírok legtöbb esetben nagyon közel helyezkedtek el egymáshoz.

A magyarszerdahelyi temető leletanyaga alapján olyan kelta közösségre kell gondolnunk, amelyik a második kelta hullámmal (Kr. e. 3. század) érkezett területünkre és megközelítőleg 150 évig használta azt.

A temetőből hiteles feltárás során csak egy harcos sírja került elő, de a korábbi szórvány leletek azt jelzik, hogy az egykori homokbánya centrumában – ez nagyjából a temető központja lehetett – több fegyvermellékletes sír fekdühetett. A fegyveres sírok leletanyaga inkább a periódus elejére keltezhető, így feltételezhetjük, hogy a temetőt használó közösség a területen történő letelepedésekor több harcossal jelent meg és az idők folyamán fokozatosan elszegényedett.

A temetkezési szokások értékelésénél Horváth László négy, területileg egymástól elkülönülő sírcsoportot különböztetett meg. A leletanyag keltezése után megállapította, hogy ez csak területi elkülönülést jelent. Egy sírcsoporton belül korábbi és fiatalabb időszakra datálható sírokat is találunk. Ebből arra következtethetünk, hogy a sírcsoportok nem mások, mint a közösségen (nemzetség?) belüli kisebb egység, a kiscsaládok temetkezési helyei. A család tagjai generációkon keresztül megőrizhették a családban szokássá vált hamvasztási (pl. az edényeket is a máglyára rakták) és temetkezési módot.

KELTÁK

A Kr.e. 4. század elején az Alpoktól északra lévő területekről kiindulva kezdődött el Dél- és Kelet-Európa felé az ókori forrásokból már nevükön is ismert nép, a kelták támadása. A hódító, harcias kelta törzsek – feltehetően a túlnépesedés miatt – új területek meghódítására indultak el, így Rómát is többek között megostromolták Kr. e. 387-ben. Egy részük a Pó völgyében telepedett le, azonban itteni uralmuk nem lett hosszú életű. Az itáliai támadással egyidőben délkeleti irányba is támadást indítottak. A Dunántúl és így Zala északi felét is ekkor foglalhatták el. A megye déli fele és a Kárpát-medence többi része a második kelta hullámmal, kb. 100 évvel később került a birtokukba. Vidékünket ekkor nagyon gyéren lakták.

Ez a terület az ország egyik legjobban kutatott része a kelta emlékek vonatkozásában. Ugyan vá-

rosias jellegű erődített településeiket nem ismerjük a környékünkön, de az antik forrásokban is említett majorságok, kis települések sűrű hálózata itt is kialakult. A feltárások során előkerült leletek arról tanúskodnak, hogy a földművelésen és az állattenyésztésen kívül jelentős háziiparral, vas- és bronzfeldolgozással is foglalkoztak. A harciasságukról ismert kelták ilyen falusias jellegű körülmények között laktak a vidékünkön. Uralmuknak a rómaiak vetettek véget Kr.e. 13 körül.

RÓMAI KORI TEMETŐ RÉSZLET

A magyarszerdahelyi Homoki-dűlőben végzett feltárás során 34 római kori sírt is találtak. A sírok kivétel nélkül egyszerű földsírok voltak, egyetlenegy esetben sem találtak kőből vagy téglából kialakított sírgödröt. Csontvázas temetkezést mindössze egy esetben figyeltek meg, míg a többi hamvasztásos volt. A hamvasztásos síroknál megkülönböztethető volt: 10 urnasír; 5 olyan urnasír, amelynél az urnát fedővel látták el; 13 szórthamvas sír; 2 sír, amelyekben nem találtak megégett csontszilánkot, viszont tartalmaztak máglyáról lekerült, másodlagosan átégett egyéb mellékleteket. A sírok formája 5 esetben szabályos, lekerített sarkú téglalap volt. Szabályos kör alakú formát 12 sírnál találtak. Az ovális, hosszúkás sírforma 10 esetben fordult elő. A sírgödrök átlagos nagysága 70-80 cm volt.

A temető leletanyagából egyrészt jól világosan kimutatható az őslakos jelenlét, másrészt az itáliai hatás erőssége, melynek bizonyítéka az importáru gazdagsága. Ezek alapján Magyarszerdahelyen egy olyan közösség temetőjét tételezzük fel a római korban, amelyben szorosan együtt él a bennszülött lakosság – amelyik nagyon korán romanizálódhatott – az itáliai elemekkel, akik között feltehetően aquileiai kereskedők is voltak.

A római sírok gödrének ásásakor egyetlenegy esetben sem bolygatták meg a kelta temetkezéseket. Vagyis a Kr. u. 1-3. századi „rómaiak” tudták, sőt még látták, hogy hol helyezkednek el a korábbi kelta kori sírok. A késő vaskori kelta sírok legfiatalabb horizontját a Kr. e. 120/100 körüli időre tehetjük. A római kori temető használatának kezdetét Kr. u. 50. körüli időben állapíthatjuk meg. A két időhatár között nagyjából 150 év van.

RÓMAIAK VIDÉKÜNKÖN

A Dunántúlt Tiberius, a későbbi császár sikeres hadjáratával foglalta el Kr. e. 13. körül. A római fennhatóság gyökeres változást hozott vidékünkön is, mely az élet csaknem minden területét alaposan megváltoztatta. A bennszülött kelta lakosság nagyon gyorsan romanizálódott, a helyi arisztokráciát a rómaiak érdekeltté tették az új viszonyok elfogadására. A jelentős észak-itáliai népesség letelepedése következtében a rómaiak szokásait, életmódját a kelták nagyon hamar átvették. Már az 1. század végén megjelennek a szépen faragott sírkövek, a halomsírokban a kőből épített sírkamrák és a korai itáliai importáru. A római birodalom részévé vált a Dunántúl, és az új tartomány közigazgatása, kereskedelme stb. megkövetelte az úthálózat kiépítését. Az egyik legfontosabb ilyen út a vidékünkön a Borostyánkő-út volt, amely az Adriai-tengert kötötte össze a Keleti-tengerrel. Ennek egyik fontos állomása Salla municipium volt, territóriumuk kiterjedt Dél-Zalára is. A Borostyánkő-útból ágazott le egy nyugat-kelet irányú diagonális út, amelyet az M7-es ősnak

is tekinthetünk. Becsehely, Sormás, Hosszúvölgy, Nagykanizsa, Nagyrécse érintésével haladt észak-keleti irányba, Aquincum felé. A zalai völgyekben másodrendű utak kötötték össze a falusias jellegű településeket (vicusok) és a kőépületekkel is rendelkező gazdasági központokat (villa rustica). Dél-Zalában a leggazdagabb ilyen birtokokközpont az alsórajki volt, a Nagykanizsa-Inkey sírkápolna melletti és az újudvari kis-, vagy középbirtok lehetett. A nagykanizsai villa rustica egykori lakói, a jelenlegi kutatások szerint, két temetőbe temetkeztek. Valószínűleg a 4-5. század fordulóján is volt még élet a településen.

KÉPJEGYZÉK:

1. A temető összesítő alaprajza
2. Az ásatási csapat, elől Dr. Horváth László régész, a Thúry György Múzeum egykori igazgatója
3. Kelta hamvasztásos temetkezés (10. sír) ásatási fotója
4. Kelta hamvasztásos temetkezés (22. sír) ásatási fotója
5. A kelta temető 10. sírjának sírrajza
6. A kelta temető 13. sírjának sírrajza
7. A kelta temető 30. sírjának sírrajza
8. A 17. és a 18. kelta sír leletanyaga
9. A 19. kelta sír leletanyaga
10. Szórvány kerámia és vastárgyak a kelta temető területéről
11. Kelta, ún. hólyagos lábperec töredéke a 10. sírből
12. Kelta vaskard díszes hüvelye a 30. sírből
13. Kelta harcászati – rekonstrukciós rajz
14. Korall-berakásos fibula (ruhakapcsoló tű) a 8. sírből
15. Plasztikus taggal díszített lábú drótfibula (ruhakapcsoló tű) a 13. sírből
16. Díszes palack a 10. sírből
17. Díszes edény a 13. sírből
18. Edény a 18. sírből
19. Edény a 14. sírből
20. Római kori feliratos sírkő a Homoki-dűlőből
21. Üveg pohár a római temetőből
22. Térdfibula (ruhakapcsoló tű) a római temetőből.
23. A római temető 36. sírjának leletanyaga
24. A római temető 38. és 39. sírjának leletanyaga
25. A római temető 60. és 61. sírjának leletanyaga
26. Ló alakot formáló fibula a római temetőből

FELHASZNÁLT IRODALOM:

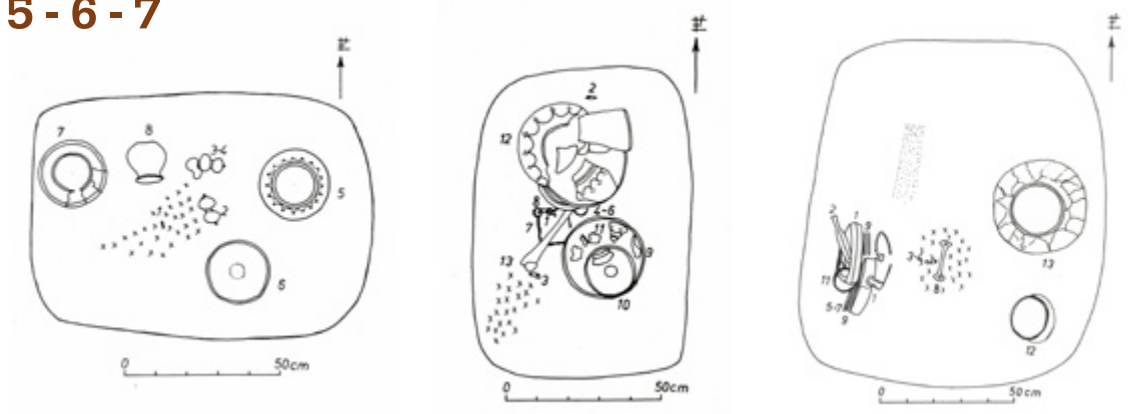
Horváth László: A magyarszerdahelyi kelta és római temető. Zalai Gyűjtemény 14, Zalaegerszeg 1979.

Ember, utak, kapcsolatok – Dél-Zala évezredei.

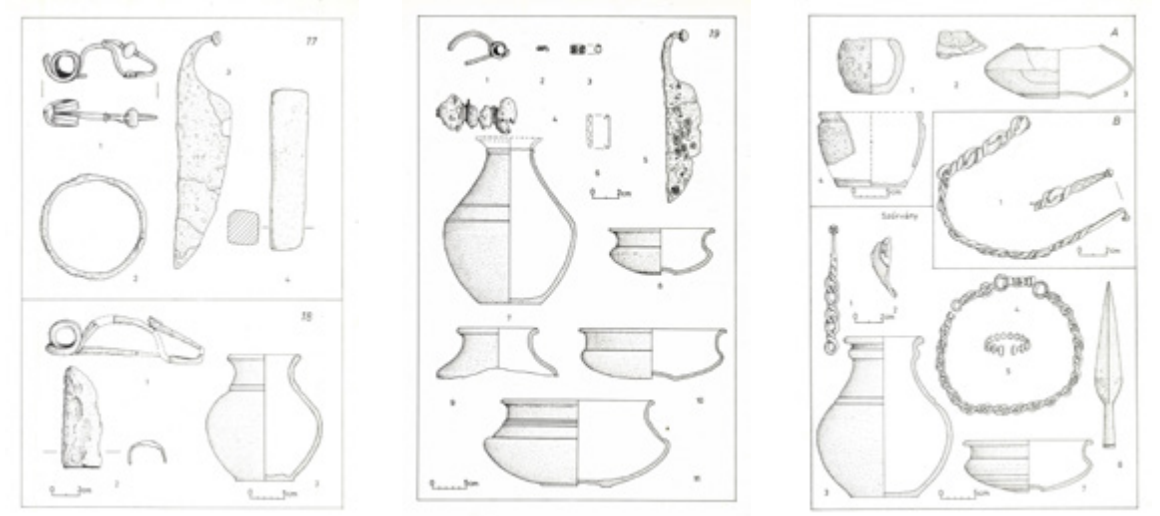
Kiállításvezető katalógus a Thúry György Múzeum állandó kiállításához.

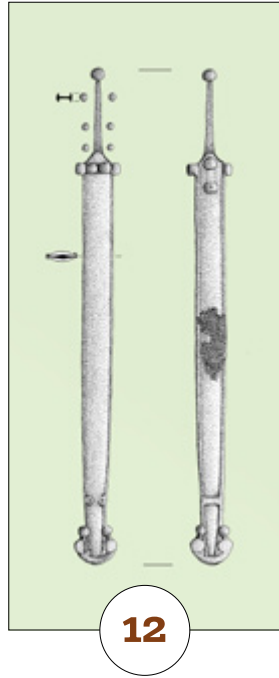

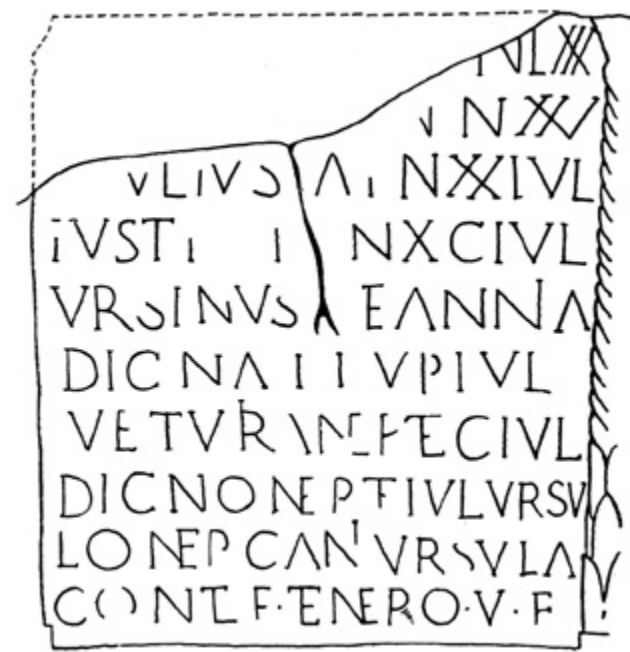
5 - 6 - 7

8 - 9 - 10

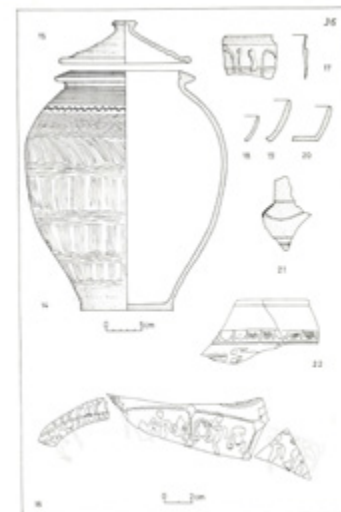
20

21

22

23 - 24 - 25

26

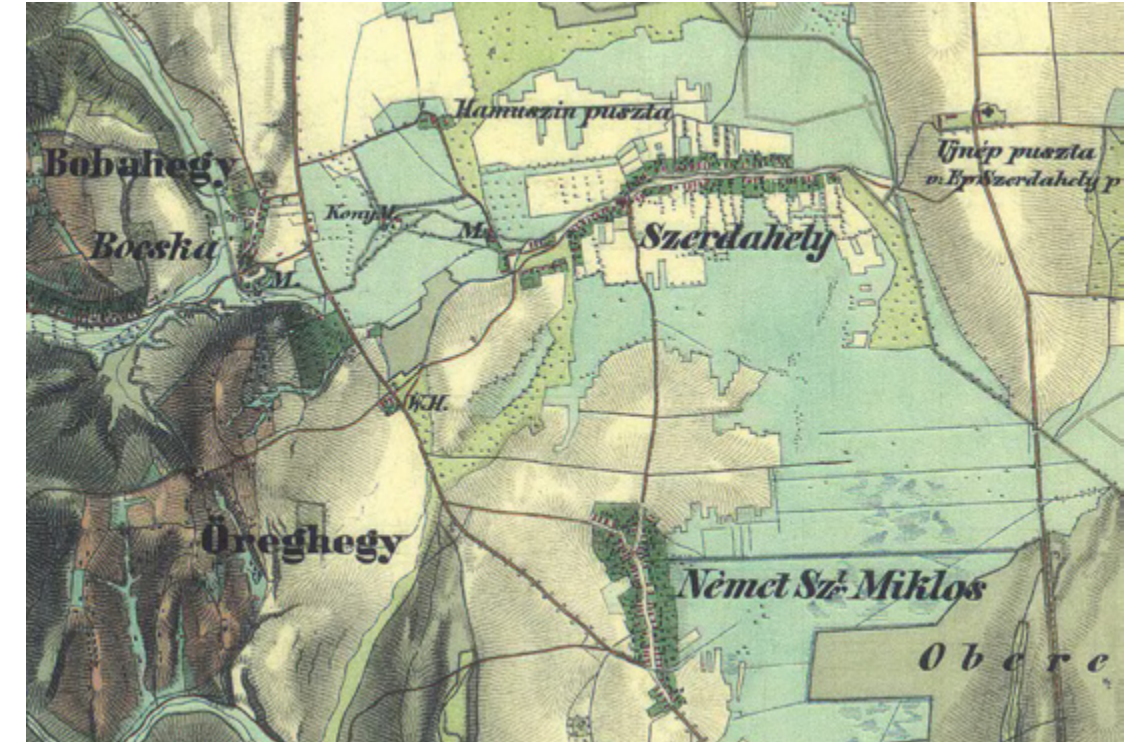
Magyarszerdahely története

A falu első említése 1323-ban Zeredahely, majd 1699-ben Puszta Szerdahely. 1720 körül egy feltehetően téves elnevezés szerint Szerdahel Szigetként szerepel, mely helyesen Szerdahely lehetett, később, 1854-ben Magyar Szerdahely néven említik, illetve 1877-ben Magyar-Szerdahely formátumban szerepel a falu neve. A település elnevezése a hét középső napjának (szerda) szláv eredetű formátumából, valamint a hely szavunkból áll össze. Kerecsényi Edit néprajzkutató összefoglalója szerint az ehhez hasonló névalakulataink arra utaltak, hogy a hetivásárt azon az adott napon tartották. A település Nagykanizsától 16 kilométerre északra, a Zalaegerszegre vezető 74-es főút keleti oldalán fekszik. A község a Nagykanizsai járásban, a Zalai-dombságban, az Egerszeg–Letenyei-dombság területén található. Határa részben dombos és sík, a település szabálytalan kiterjedésű. Eredetileg egyutcás település volt keskeny, hosszú telkekkel, fésűs beépítettséggel.

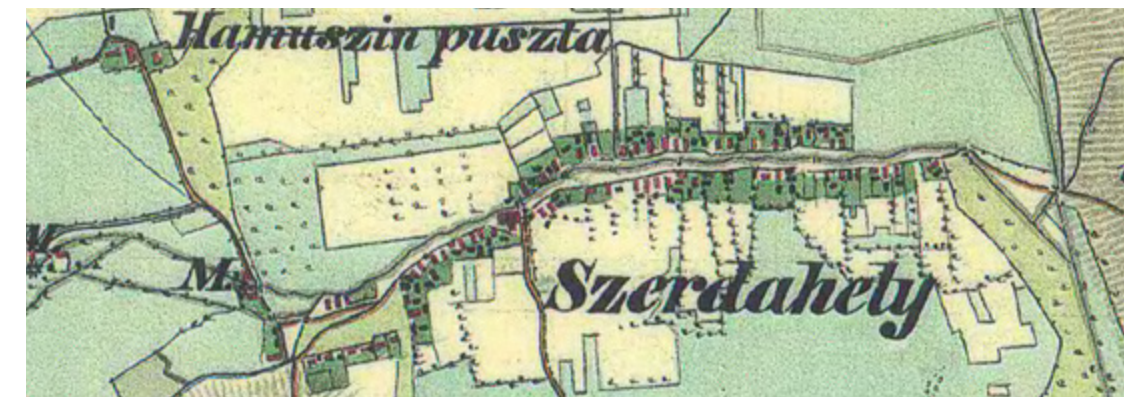

Szerdahely az I. katonai felmérés térképén, „József korabeli felvétel”, 1782–1785

Malmok jelölése a térképen

Szerdahely a Ferenc császár által elrendelt II. katonai felmérés térképén, 1857–1858

A fenti térkép részlete

Régészeti kutatások bizonyítják, hogy Magyarszerdahely területe régóta lakott hely, kedvező viszonyokkal a megtelepedésre. A település területén megtalálták a középső rézkor (Homoki dűlő), illetve a korai és késő bronzkor emlékeit is (Homoki és Kardoskúti dűlő). A késő vaskori és római kori életet bizonyítja a település határában feltárt temető.

A kelta és római kori temető ásatásának nyugati része

Magyarszerdahely, Homoki dűlő, 1971

forrás: Horváth László

A magyarszerdahelyi vízimalom

Az 1970-es évek ásatásai bizonyítják, hogy a népvándorlás századaiban többek között avarok telepedtek meg a község területén. A honfoglalás idején e táj kisebb folyók szabdalta mocsaras vidék volt. A községen országút haladt át, ezért választották a helyet a pálos barátok lakóhelyül. Kolostoruk a mai Herke dűlőben állhatott. A szerzetesek jelenléte és az út miatt a település központi szerepet töltött be, vásározóhellyé vált.

1320-ban a Hahóti család birtoka volt a terület, 1360-ban Hahóti Mihály fia, János mester az itteni, Berzence vize melletti kúriáját a hahóti monostornak adományozta. A 15. században házasodás révén más családok is feltűntek birtokosként, így a Tejedi, a Pápai, a Debrentei, a Himfi, a Darabos, a Kaczor család stb. A heti vásárt 1323-ban, s még a 15. században is szerdai napon tartották.

A Szent Márton tiszteletére avatott templom plébánosát 1470-ben még említik. 1495-ben a településnek világi papja is volt, de nem élt békességben a pálosokkal. A 15. század második felében már a török meg-megjelenik Zala vármegyében.

A 16. századból kevés feljegyzés áll rendelkezésünkre a településről, puszta volt. Lakói a török támadások elől a környező mocsárban fekvő Nagyszigetre menekülhettek, melyet okleveleink „Szerdahelyszigetének” is neveztek. Kanizsa 1600. évi eleste után Magyarszerdahely is török kézre került. A törökök mindent feldúltak, a lakosságot Kanizsa várához hajtották munkára, a templomokat és a kolostorokat lerombolták, a mezőgazdasági kultúra eltűnt, a falvak kihaltak, a vidék vadonná vált. Az 1600-as években a településnek keresztény és török földesura is volt, akinek pénzületi és természetbeni szolgáltatásokat is kellett nyújtania a lakosságnak.

Török pusztítás ismeretlen német mester rézkarcán

A magyarszerdahelyi vízimalom

A terület birtoklási viszonyai a 18. század első felében zavarosak. 1699-ben Festetics Pál formált rá jogot, 1722-ben Rátkay Tódor adta el saját birtokaként, 1736-ban Kaczor György adta bérbe Dely Istvánnak, 1739-ben Gersei Pető Zsigmond Festetics Kristófnak adta el Szerdahely-pusztát illető jogát, aki azt a hahóti majorsághoz csatolta. 1768-ban a falu földesura Inkey Boldizsár lett.

1752-ben a palini Inkey uraság költségén Szent István tiszteletére templomot építettek.

A Szent István király templom Magyarszerdahelyen, 2003

Magyarszerdahelyi elsőáldozók
1967-68 körül

A Veszprémi Egyházmegye 1771. évi népességösszeírása szerint a településen ekkor 41 család élt, összesen 375 személlyel. Valószínűsíthető, hogy ez a falu pontos létszáma és mindenki katolikus volt. A faluban 35 telkes jobbágycsalád (köztük egy kovács és egy „uradalmi ökonómus” [gazdatiszt]) és 16 zsellércsalád élt. A zsellérek között található a községi bíró és az „obstetrix” (bábaasszony). Lakott még a faluban 10 „estraserialista” (szabados) család, köztük 3 molnár, 1 takács, 1 csordás és 1 juhász, valamint 2 uradalmi hajdú; közöttük említik a tanítót is.

A földművelés mellett kezdettől jelentős volt az állattartás és a szőlőművelés is. Főleg búzát, rozst, árpát és kukoricát termeltek. Ekkorra már kiépült az Inkeyek allódiuma (hűbéri kötelékekkel nem terhelt feudális birtoktípus). A báró 1778-ban a Zalaegerszeg felé tartó országút mellett vendégfogadót építtetett, mely később híres betyárcsárda lett.

A 18. század végén épült
magyarszerdahelyi csárda
utcai homlokzata,
1980

forró: Kerecsényi Edit, Berentés Tamás

A csárdaépület árkádós pitvarral,
az udvar felől fényképezve,
1980

forró: Kerecsényi Edit, Berentés Tamás

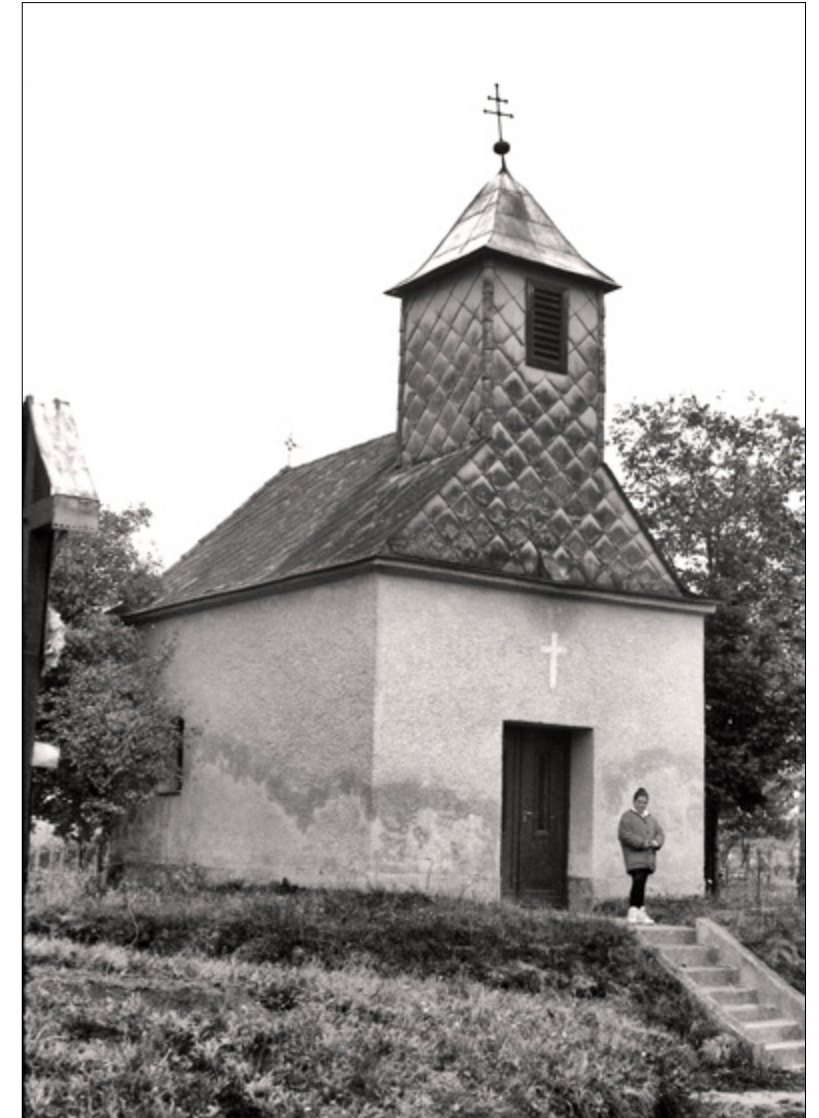
Az 1800-as évektől folyamatosan nőtt a lakosság száma, szőlőhegyére kápolnát is építettek. A falu II. osztályú úrbéres besorolásba került, a földeket kétnyomásos rendszerben művelték. 1842-ben 49 házban 545-en laktak, 1848-ban már 644 lelket számoltak a községben. Magyar nyelvű elemi iskola működött, amelynek berendezése nagyon hiányos volt. Télen 65, nyáron 35 tanuló járt iskolába. Az 1860-as évekre a falu vasútállomást is kapott.

A település határában az 1890-es évekig mintegy 2000 holdas nagybirtokon Ebenspanger (Elek) Lipót gazdálkodott, 50-60 cselédje volt.

A Rózsa u. 19. szám alatti fatalpas, sövényfalú, füstöskonyhás zsúpos ház
hátsó része az udvar felől fényképezve,
1960

Fotó: Kerecsényi Edit

A Hegyi kápolna 1992-ben

Fotó: Hohl Zoltán

A 20. század elején a lakosok száma 956 fő volt, akik közül 555-en írni és olvasni is tudtak. A községi elemi népiskolában 1925-ben már két tanteremben, két tanítóval folyt az oktatás. Ebben az időben kilenc iparos dolgozott a faluban: 1 asztalos, 1 kőműves, 1 bádogos, 3 cipész, 1 kovács, 1 bogár és 1 takács. Volt egy vegyeskereskedés, egy 5 munkást foglalkoztató mezőgazdasági szeszgyár, egy kézierőre berendezkedett vaj- és sajtkészítő telep, valamint egy 15 lőerős vízimalom is 4 alkalmazottal.

1945 áprilisában befejeződtek a második világháborús harci cselekmények, ezután került sor a településen a földosztásra. Egy szegényparasztkból álló földosztó bizottság jött létre, a földosztás során 72 gazda kapott birtoklevelet. 1948-ban szociális otthon is létesült a faluban. 1949-ben a faluban 188 lakóházban 985-en laktak. A településhez tartozott még Cigánytelep, Borsosoldal, Újnéppuszt, Csárda, Hamuszínmajor, Kisszerdahely, Szőlőhegy.

Magyarszerdahelyen a lakosság döntő többsége a mezőgazdaságból élt. A községben 1960-ban alakult meg a TSZ, melybe 178 család 190 tagja lépett be. Az Új Út TSZ-nek 1965-ben 173 fő tagja volt, 1969-ben egyesültek a bocskai MGTSZ-szel. A nagy TSZ-egyesítés után a Fűzvölgyi Egyetértés MGTSZ gazdálkodik a településen.

1960-ban óvoda és új, kéttantermes iskola épült szolgálati lakással valamint 1966-ban elkészült az új körzeti orvosi rendelő és a művelődési ház. 1962-ben 202 házban 968-an éltek, míg 1970-ben a lakosság száma 747 a hozzátartozó területek lakóival együtt. Az 1960-as évektől megfigyelhető egyfajta lakosságcsökkenés az elköltözések, a városba költözés miatt.

KÉPJEGYZÉK:

1. 1925 körül épült háromosztatú ház, 1964 FOTÓ: KERECSENYI EDIT
2. Magyarszerdahelyi iskolások a két világháború közötti időszakban
3. Magyarszerdahelyi adatok a *Dunántúli cím- és lakjegyzék* 1929-1930. évi kötetében
4. Domina Ferenc fogatos mezőgazdasági termelőszövetkezeti tagkönyve, 1969
5. A Magyarszerdahelyi Általános Iskola végzősei tanáraikkal 1969-ben
Tanárok (balról jobbra): Szóts Péter, Vargyas Klára, Fuksz István, Herke Lajosné, Dervalits Andrásné, Dervalits András (igazgató), Kardos Piroska, Gombos Ferencné, Jászberényi László, Szabó...
Fiúk (balról jobbra): Tábori Miklós, Ruff László, Bocskai István, Tóth István, Horváth Tibor, Takács Ferenc, Hoss József, Tájmél Ferenc, Molnár László, Krimmel László, Bujtor Ferenc, Marics Tibor
Lányok (balról jobbra): Durgó Ágnes, Szabolcsi Éva, Lótz Marianna, Tálósi Ildikó, Lovas Mária, Márcz Rózsa, Hóbor Magdolna, Antal Zsuzsanna, Nink Mária, Perkó Erzsébet, Riczu Zsuzsanna, Hilcz Magdolna, Ruff Zsuzsanna, Eger Éva
Elöl: Tálósi Ferenc és Hohl József
6. A magyarszerdahelyi Általános Iskola épülete az 1970-es években
7. Tanévzáró ünnepség az iskola udvarán 1969-70 körül.
Az előtérben a szereplő Bencze Zsuzsanna.
8. Iskolai színdarab, a „*Mimimi királykisasszony*” című mese szereplői a magyarszerdahelyi „Kultúrotthon” színpadán, 1976 körül.
A címszerepben Tálósi Erika.
9. A Fő utca 1971 körül, az előtérben Tálósi Irén (jobb oldalon) és nagynénje, Bálint Margit látható a Tálósi család Fő utca 19. sz. alatti házának udvarán.
10. Petőfi utcai házak:
Szócs Péter (Petőfi u. 12.) és Sipos István (Petőfi u. 10.) családi háza 1967-68 körül

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Balla Lőrinc: Magyarszerdahely. (Szülőföld, történet és vallomás). Kaposvár, C.O.R.V.I.N.A, 1994.
Hóbor József (főszerk.): Zala Megye Kézikönyve. CEBA Kiadó, 1998.
Kerecsényi Edit: Magyarszerdahely. Összefoglaló leírás. TGYM Adattár A/2460-2001.

Magyarszerdahely
 kisközség, Zalam., nagykanizsai járás.
 997 lakos.
 V. á.: Gelse 10 km és Ujnéppusztá.
Elöljáróság:
 Körjegyző: Gyutai István.
 Községi bíró: Sonkoly József.
 Asztalos: Rujbert József.
Állattenyésztők: ujnépi Elek Ernő és Géza (lapályfajta és szimmentháli szarvasmarha, lincolushirei sertés).
Béreséplő: Kolovics Mihály.
Cipészek: Erdélyi János, Horváth István, Varga János.
Földbirtokosok: Németh István 111, ujnépi Elek Ernő és Géza 3000.
Gőzfürészet: ujnépi Elek Ernő és Géza.
Kovács: Tábori János.
Kőműves: Benkes János.
Malom: Kolonics Testvérek (vizi).
Szeszgyár: ujnépi Elek Ernő és Géza.
Szülésznő: Bocskai Anna.
Takács: Ruzsics István.
Vendéglősök: Németh Károly, Stampf Mihály.

6

7

8

9

10

Magyarszerdahely néprajzi jellegzetességei

NÉPI ÉPÍTÉSZET

1954-ben állt még öt, kémény nélküli, füstöskonyhás ház Magyarszerdahelyen. Kerecsényi Edit 1960-ban két gerendavázas (fatalpas), sövényfalú épületet jegyzett fel. A gerendavázas házak alapját összekapcsolt gerendák (talpfák) alkották: a sarkokon és a falsík másik részén függőleges oszlopokat csapoltak bele, azok tartották a koszorúgerendákat, melyekre a tetőszerkezet épült. A sövényfal lényege, hogy az előre elkészített és összecsapolt talpas vázszerkezet talpfáiba és koszorúgerendáiba arasznyi távolságokra lyukakat fúrtak, abba karókat illesztettek, és a hézagokat vízszintesen vagy függőlegesen vékony ágakkal, vesszőkkel, hasogatott lécekkel befonták. Az így elkészült falat kívül-belül pelyvás sárral betapasztották. A két, fehérre meszelt háznak kéménye nem volt, konyhájukból az ajtón át távozott a füst. A tömésfalú építkezés később terjedhetett el a faluban, 1900-ból már van múzeumi adatunk egy ilyen házról.

A Rózsa utca 19. sz. alatti lakóház oromzata

FOTÓ: Kerecsényi Edit

BALRA: 1810-ben épült, zsúptetős, füstöskonyhás, kémény nélküli lakóház a Rózsa utca 23. sz. alatt, 1960-ban. Fatalpas szerkezetű, sövényfalú, lopott tornácos épület.

JOBBRA: Zsúptetős, végoromfalas, füstöskonyhás, kémény nélküli lakóház a Rózsa utca 19. sz. alatt, 1960-ban. Mindig két család osztozott rajta, ezért viszonylag hosszú. A sövényfalú, fatalpas szerkezetű épület 1860 előtt készült.

FOTÓK: Kerecsényi Edit

BALRA: Tömésfalú ház zsúptetővel Újnép-pusztán, 1960-ban. A szoba-konyha-kamra beosztású lakóház 1900 körül épült.

FOTÓ: Kerecsényi Edit

JOBBRA: A magyarszerdahelyi csárda a 18. század végén épült téglából, parasztkorok stílusban. A csárda a Batthyány család tulajdonában volt. Számos betyártörténet fűződik hozzá.

FOTÓ: Kerecsényi Edit, 1970

GAZDÁLKODÁS

A magyarszerdahelyiek főként földműveléssel (gabona-, kukorica-, burgonyatermesztéssel) foglalkoztak. Akik nem tudták a gabonájukat megtermelni, a környező uradalmakba jártak el napszámba. Az 1880-as évekig sarlóval arattak búzát, rozst a faluban. A kaszával való aratást a „lusta ember” módszerének tartották, melynek alapja az a régi hiedelem lehetett, hogy „Isten testét” (a gabonát) nem szerencsés kaszával levágni. A 19. század végére azonban a sarlós aratás túl lassúnak bizonyult, ezért áttértek a kaszás betakarításra. A szem kinyerésére kézi csépet használtak a 20. század elejéig. 1905 körül megjelent a motoros és a gőzgép, majd teljesen átálltak a cséplőgéppel való munkavégzésre.

A 20. század közepén még termesztettek hajdinát és kölest, amit aratás után szoktak vetni, de volt „vidnapi” köles is. Az állatok számára takarmánynövényeket (lóhere, lucerna, répa) termesztettek, mellyel nyáron etették őket, hogy télre több széna maradjon.

A 19. században Korpavártól Magyarszerdahelyig nagy erdőség terült el. A bocskai határ erdősége is nagy volt, hatalmas fákkal. Ölfáért az erdőre mentek, az erdőőröktől vásárolták, de a hullóágat ingyen haza lehetett vinni. Épületfát Palinból hoztak. Az erdőben gombásztak, epret szedtek, madarásztak. Az erdőre jártak vadakat hajtani, mikor az urak vadásztak. Ha az odvas fákból méheket találtak, ánizslaggal elkábították és hazavitték őket.

Aratóbanda az Elek uraság földjén 1940 körül.

Az aratógazda valószínűleg Tálosi János volt (Magyarszerdahely-Újudvar).

REPRÓ: Kerecsényi Edit

Féltetős méhes kaptárakkal 1964-ben FOTÓ: Kerecsényi Edit

Szabadon elhelyezett kaptárak a kertben 1964-ben FOTÓ: Kerecsényi Edit

SZŐLŐTERMESZTÉS

Magyarszerdahelyen szinte minden gazdának volt egy kis szőlője. A Vas, Zala és Nyugat-Somogy falvainak határában meghúzódó szőlőhegyek sajátossága a kisparcellás paraszti szőlőművelés, melynek történelmi gyökerei a középkorig nyúlnak vissza. A legtöbb szőlőbirtokhoz épület is tartozott, mely a bor feldolgozására és tárolására szolgált. A szőlőt a birtokon, azaz a „hegyen” dolgozták fel, az ott épített présházakban, „pincékben” tárolták. A szőlőültetvényhez egyéb művelési ágak is tartoztak (szántó, kaszáló, gyümölcsös, zöldséges). Magyarszerdahely délnyugati határában az 1854-es kataszteri térkép feltünteti az „Öreg Hegyet”, az „Aligvári Hegyet”, a „Hosszu Hegyet” és mellette még külön néven jelöl egy „Hosszuhegy” nevű dűlőt is. Az akkor „Csáki parrag” néven említett terület nagyjából megfelel a Csáki-hegynek, melyet a Zala megye földrajzi nevei című kötet is felsorol. Itt megnevezik a Csáki-hegy közvetlen szomszédságában a „Kápolnaji-dűlőt” is, mint szőlőhegyet.

A szőlőhegy képéhez hozzátartoznak az utak, a kutak és a szőlőhegy védelméről gondoskodó kápolnák és más vallásos kisépítmények. A hegyi kápolnának Áldozócsüdtörtökön tartották a búcsúját. A magyarszerdahelyi határban nem csak a helyieknek, hanem a környező, szőlőheggyel nem rendelkező falvak lakóinak is voltak birtokaik, ezért több településről érkeztek a búcsúba (például Magyarszentmiklósról, Fúzvölgyről, Kacorlakról).

A szőlő feldolgozásának, a bor készítésének legfontosabb eszköze a prés. A lényerés egyik technológiája az, amikor nyomó-, vagy szorító-, illetve csavaró erő hatására távozik a must a szőlőzúzalékból.

E technológia körébe tartozik a szőlőpréssel történő mustnyerés. A taposás megelőzte (előkészítette) a préselést, egészen a szőlődarálók elterjedéséig. Amikor még nem volt szőlődaráló, a szerdahelyiek a szőlőt zsákba tették és mezítláb taposták. A jobb minőség érdekében tapostak zsákban: hogy ne törjön meg a kacs és a ne kerüljön a mustba csersav.

A főfás prések és a hegybeli hajlékok kapcsolata nagyon szoros: gyakran a prést tették be előbb, és utána fejezték be az épületet. A főfás – más néven bálványos (bábános), gerendás vagy regős – szőlőprés az egykarú emelő elve szerint működik, különböző változatainak a Kárpát-medencében két fő elterjedési területe van: a Nyugat-Dunántúl és Erdély. Zala megye délnyugati területein a 20. század végéig fennmaradt (átalakítva napjainkig) a főfás prések gúzsos változata, de a garatos típus is megtalálható volt.

A gúzsos prés részeinek neve Magyarszerdahelyen: présmelence, bábán, bábántartófák, szárfák, pap. A törkölyt gúzzsal tekerték körül, és a pap (fa lapickák) segítségével ráengedték a bábánt (nagy gerendát). A gúzs iszalagból készült és gyakran újították.

A szüreti mulatságot Magyarszerdahelyen szeptember végén, október elején egy vasárnapon szokták tartani. A község fiataljai csőszlányokat választottak, bírót és bírónét, s szekéren mentek a környékbeli falvakba és kihirdették, hogy szüreti bál lesz. Amikor visszamentek, az állványokra kötözött szőlőre a csőszlányok vigyáztak. Ha valakit megfogtak, azt a bíró megbüntette, de ha nem tudták megfogni, azt mondták, szerencséje van.

BALRA: Kereszt a hegyi kápolna mellett bádóg Krisztussal és Máriával 1992-ben
JOBBRA: Gúzsos prés részlete: a „gúzsba kötött” szőlőzúzalék. Jakab József pincéje, Magyarszerdahely, Kápolna-hegy, 1992

FOTÓK: Hohl Zoltán

Szőlő préselése gúzsos préssel Jakab József pincéjében 1992-ben. A pince falazata tömés, eredetileg zsúptető fedte, de azt az 1960-as években cseréptetőre cserélték. A présházban meghagyták a régi gúzsos prést.

FOTÓ: Hohl Zoltán

Belső pince hordókkal. Jakab József pincéje 1992-ben a Kápolna-hegyen. Az épület prэшázból, szobából és belső pincéből áll.

ΦΟΤΟΚ: Hohl Zoltán

Tálosi István (Csicsa Pista) katrócos présének orsója a kolonccal a Csáki-hegyen (Belső hegy).

FOTÓ: Hohl Zoltán, 1992

Főfás prés bábájának részlete a Csáki-hegyen (Belső hegy).
Tálosi István (Csicsa Pista) katrócos présébe faragva
az eredeti tulajdonos neve és az évszám olvasható:

„Rudits József 1842”. FOTÓ: Hohl Zoltán, 1992

FELHASZNÁLT IRODALOM:

A Thúry György Múzeum néprajzi fotótárának leírókartonjai

Gemeinde Magyar Szerdahely Nro 494 [S 78 - 315. téka – Magyarszerdahely – 5-6.] – kataszteri térkép
<https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/18983/> [2022.05.24.]

Illés Péter: Paraszti szőlőhegyek a Délnyugat-Dunántúlon (Vas, Zala, Nyugat-Somogy)
Vasi Múzeumbarát Egylet, Szombathely, 2020.

Kerecsényi Edit: Gyűjtőnapló 1951. április 12-13. Magyarszerdahely. TGYM Adattár A/1-68

Kerecsényi Edit: Gyűjtőnapló 1954. október 13-14. Bocska. TGYM Adattár A/93

Kerecsényi Edit: Magyarszerdahely. Összefoglaló leírás. TGYM Adattár A/2460-2001

Magyar Királyság (1819–1869) – Második katonai felmérés <https://maps.arcanum.com/hu/> [2022.05.24.]

Magyar néprajz nyolc kötetben. (Balassa Iván főszerk.) IV. Életmód. Bp, 1997.

Magyarország (1782–1785) – Első Katonai Felmérés <https://maps.arcanum.com/hu/> [2022.05.24.]

Peschka Alfréd – Kerecsényi Edit: Népi műemléki felmérések Zala megyei községekről. Magyarszerdahely 1960. TGYM Adattár A/231-68

Tóth Vilmos: Néprajzi felderítő kérdőív Magyarszerdahely TGYM Adattár A/119-68

Vida József: Zala megyei népitánc és népiszokások gyűjtése, 1954. TGYM Adattár A/982-76

Vincze István: Magyar borsajtók In: Ethnographia LXIX. 1958. 1-28

Zalai Hírlap cikkei: Magyarszentmiklós a nyugalom szigete ősi emlékekkel 2019.02.21. és Fűzvölgy gondolatban már a sváb betelepülés háromezredik évfordulójára készül 2019.03.07. <https://www.zaol.hu/> [2022.05.24.]

Papp László és Végh József (szerk.): Zala megye földrajzi nevei. Zalaegerszeg, 1964

ÍRTA ÉS ÖSSZEÁLLÍTOTTA:

Gyanó Szilvia *néprajzkutató*

Kunics Zsuzsanna *történész*

Mikó-Baráth Franciska *történész*

Dr. Száraz Csilla *régész*

THÚRY GYÖRGY MÚZEUM

FOTÓK / KÉPFELDOLGOZÁS:

Hohl Zoltán / Várnagy Veronika

THÚRY GYÖRGY MÚZEUM

GRAFIKA, NYOMDAI ELŐKÉSZÍTÉS:

C² Kulturális Mérnökség – Balogh József

NYOMDAI KIVITELEZÉS:

Conti Livello Kft.

KIADJA:

Magyarszerdahely Község Önkormányzata

FELELŐS KIADÓ::

Marczin György *polgármester*

A KIADVÁNY MEGJELENÉSÉT TÁMOGATTA::

Helyi értékeket bemutató értéktárak támogatása - VP6-19.2.1.-46-3.1.-17.

Projektazonosító: 1928008358

MÚ
ZEUM

THÚRY GYÖRGY MÚZEUM
Nagykanizsa